

УДК 130.2 :[316.343-058.12+27-725-05]

Юрій Вільчинський,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

АРИСТОКРАТІЯ І ДУХІВНИЦТВО ЯК ЖИВІ СИМВОЛИ ЧАСУ І ПРОСТОРУ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ О. ШПЕНГЛЕРА

Vilchinsky Yuriy. Aristocracy and Clergy as Living Symbols of Time and Space in Spengler's Concept of Cultural Studies.

Purpose of the article is to show that the historical relations of the aristocracy, the clergy and the «third estate» in the Spengler's concept of cultural studies are always implicit or explicit struggle of the «force», the «spirit» and the «money.»
Keywords: aristocracy, clergy, property, freedom, time, space.

Вильчинский Юрий. Аристократия и духовенство как живые символы времени и пространства в культурологической концепции О. Шпенглера.

Цель статьи — показать, что в культурологической концепции О. Шпенглера исторические отношения аристократии, духовенства и «третьего сословия» — это всегда явная или скрытая борьба — «силы», «духа» и «денег».
Ключевые слова: аристократия, духовенство, собственность, свобода, время, пространство.

Велика й незбагненна таємниця космічного потоку, що зветься життям, пов'язана зі статевим поділом. Цей поділ виявляється уже в тому, що рослина прив'язана до землі (закорінена у ґрунт) — це існування як таке і воно ближче до жіночого початку, йому протистоїть тварина, яка, навпаки, вільна, це маленький світ усередині великого світу. Вона мікрокосмічна і протистоїть макрокосмосу.

Жіночий початок ближчий до космічного і тісніше пов'язаний із землею, він безпосередньо включений у великий природний кругообіг. Чоловічий початок більше вільний і рухливий, він має більше чогось звіриного, а в сенсі відчуття й розуміння — менше сплячий і напружений¹.

¹ «Чоловік ніколи не повинен втрачати пильності, — казав Віто Карлеоне, — такий привілей мають тільки жінки і діти».

Чоловік *переживає долю* й осягає каузальність, логіку того, що є, виходячи з причин і наслідків. Жінка *сама є долею*, часом, органічною логікою становлення. Саме тому принцип причинності їй споконвічно був чужим. Як тільки чоловік стикається з поняттям долі, він відразу відчуває у собі жіночий початок. Про це свідчить навіть те, що божества долі в багатьох народів жіночого роду. Найвище божество ніколи не постає в образі долі, воно її презентує або ж нав'язує її свою волю, як чоловік жінці. Споконвічно жінка — це провидиця, не тому, що знає майбутнє, а тому, що жінка і є саме майбутнє. Жрець лише тлумачить, а жінка і є оракул. Через неї промовляє сам час.

Чоловік лише *творює історію*, жінка — *сама є історією*. «Перша історія» — *історія жіноча*, вона уособлює космічний перебіг як такий. Це вічна, материнська, рослинна (уже в самій рослині є щось жіноче) *історія послідовності поколінь, яка не пов'язана з культурою*. Це флора. Така історія рівнозначна самому життю.

«Друга історія», у повному сенсі, є *чоловіча історія* — політична й соціальна. Вона сягає далеко у глибину, у джерела тваринного світу і через життєвий хід високих культур набуває свого найвищого символічного й всесвітньо-історичного вияву.

Тут є своя боротьба й трагічність. Пологами, тобто народженням нового життя, жінка здобуває свою перемогу. Вічна жіноча політика — це завоювання чоловіка, через якого вона може стати матір'ю його дітей, а отже — історією, долею, майбутнім. Її глибинна мудрість і військова хитрість незмінно скерована на батька її майбутнього сина.

Чоловік же, який за своєю суттю належить до другої історії, бажає мати свого сина, як нащадка, як носія його крові та своєї історичної традиції.

Боротьба чоловіка й жінки — це боротьба *двох видів історії* за владу.

Жінка сильна й цільна, завжди дорівнює сама собі, вона завжди переживає чоловіка². У сутності ж чоловіка завжди є якась двоїстість: у ньому є це і щось інше, чого жінка не може ні зрозуміти, ні визнати й сприймає це як насильство над чимось святим.

Прихована війна чоловічої і жіночої статі точиться споконвічно, скільки існує стать як така: мовчки, жорстоко, без примирення й пощади. І тут є своя політика, свої битви і союзи, угоди й зрада.

Жінка зневажає цю «другу» історію, чоловічу політику, якої ніколи не розуміє, про яку знає лише те, що вона забирає у неї дітей. Що значить для неї перемога у великій битві, якщо під час неї було знищено тисячі перемог, здобутих при пологах.

² У європейських народів жінки, зазвичай, живуть на 7—8 років довше, ніж чоловіки, в азійських народів — різниця становить 3—4, в африканських народів тривалість життя жінок і чоловіків майже однакова.

Звичайно, історія знає і винятки, які лише підтверджують правила, адже вічна, таємна, тваринна політика жінки полягає у тому, щоб відвернути чоловіка від його історії і затягнути у вічний рослинний світ зміни поколінь, тобто в саму себе або у свою жіночу історію. Проте всі події у чоловічому житті здійснюються лише для того, щоб захистити й зберегти вічну історію

від зачаття і до смерті,
у якому б образі вона не поставала:
дому і сімейного вогнища,
матері й дитини,
роду,
народу,
майбутнього.

Боротьба між чоловіками здійснюється тільки в ім'я
крові та жінки.

Отже, жінка як час є тим, заради чого здійснюється вся історія держав. І все починається з боротьби чоловіків за оволодіння жінкою. Ця боротьба творить історію всього тваринного світу і закінчується владою матері, дружини, коханки над долями імперій. Чоловік піднімається щабель за щаблем у своїй історії доти, доки не візьме майбутнє всієї країни у свої руки, і тут з'являється жінка і ставить його на коліна. Нехай навіть внаслідок цього гинуть народи й держави, у *своїй історії* перемогу здобула саме вона — жінка. Політичне честолюбство жінки раси врешті зводиться тільки до однієї цієї мети. Адже жінка, яка позбавлена раси, котра не може або не хоче мати дітей, завжди виявляє бажання *творити чоловічу історію*, оскільки сама собою історією вже не є. З іншого боку, є глибокий смисл у тому, що аполітичну життєву позицію мислителів, доктринерів і романтиків називають «жіночою». Вони хочуть творити цю іншу жіночу історію, хоч і не здатні на це. Історія має подвійний священний сенс:

космічний і політичний,
вона є *існуванням* або *служить для його захисту*,
тобто зберігає й охороняє існування. Звідси випливає, що обов'язок існує для чоловіка, а не для жінки і з розвитком культур він не долається, а лише постійно поглиблюється. Існує два види долі, два види війни, два види трагедії:

суспільна й особиста.
Ніщо не може усунути цієї суперечності з життя. Воно творить суть живого мікрокосмосу. Існує

суспільне і приватне життя,
цивільне й приватне право,
общинні й домашні культу.

Як стан існування виступає «формою» для одної історії (чоловічої), а як плем'я — течією іншої історії (жіночої). Звідси і відмінність між

чоловічою й жіночою

лініями в родинних зв'язках, тобто з боку:

«меча» і «веретена».

Подвійний сенс спрямованого часу має найвищий свій вираз в ідеї

держави й сім'ї.

Сім'я — це живий образ того, що у мертвій матерії має назву дім. Як тільки відбуваються зміни в структурі й значенні сімейного існування, відразу змінюється основний принцип дому.

Античний дім відповідав агнатській³ сім'ї античного стилю, а цей відповідав евклідівському принципу «тут і тепер», так само як і поліс відповідав сумі тіл. Отже, кровні стосунки «родичів» (у нашому розумінні) не є необхідним і достатнім. Межею для них служить *patria potestas*⁴, влада «дому». Якщо родичами є тільки чоловіки по лінії батька, то мати, строго кажучи, не була родичкою своїм дітям, але оскільки вона потрапляє під *patria potestas* свого живого чоловіка, вона доводилась їм сестрою агнації.

Суспільству *consensus* у, навпаки, відповідає магічна когнатична сім'я, яка виявляється у єдності крові матері й батька, це своєрідний малий *consensus*, де нема глави сім'ї.

Затухання античної і розквіт магічної душі характеризувався тим, що «римське» право імперії поступово переходило від агнації до когнації (кровні родичі по жіночій лінії, що можуть виступати як спадкоємці).

Якщо Клаузевиц⁵ казав, що «війна — це продовження політики іншими засобами», то для О. Шпенглера продовження війни, тільки вже духовними засобами, — є політика⁶. Звідси і його формула:

історія — це історія держав,
історія держав — це історія війн,
історія війн — це історія перемог і поразок.

Отже, все, що здійснюється у світовій історії: війни й продовження війн духовними засобами, що зветься політикою, успішною дипломатією, тактикою й стратегією, не залежно від того, чи провадять їх держави, стани, партії, — це завжди справа живих єдностей, які на той час були «у формі». Цей спортивний термін завжди вказує на жорстку і цілеспрямовану систему добору.

³ Агнатський від лат. *agnatio* — родинні зв'язки чоловіків по лінії батька.

⁴ *Patria potestas* (лат.) — батьківська влада.

⁵ Клаузевиц (Clausewitz) Карл (1780—1831), німецький воєнний теоретик та історик, брав участь у війнах з Францією 1806—1807, 1812—1815 рр., послідовник філософії Канта, Фіхте, Гегеля у своїй праці «Про війну» сформулював відоме положення про війну як продовження політики.

⁶ Політика Кремля щодо Грузії — це справжня війна, яку сьогодні Росія оголосила Грузії — війну планомірну, безкомпромісну, виснажливу. Вона не ведеться звичними воєнними засобами. Їх успішно замінюють енергетичний тиск, економічні та фінансові санкції, транспортна блокада, політичний тиск, жорсткість міграційної політики тощо. Ця війна почалася не сьогодні і не вчора. Вона періодично пригасає, а потім знову спалахує.

Виховання у расовому плані називається *виведенням, селекцією, добором* на відміну від освіти, яка ґрунтується на рівності учителя й учня, учених і прибічників віри несплячої спільноти. Для освіти потрібні книги, а для добору вимагається постійний такт і гармонія навколишнього світу. У цьому різниця між

<i>добором пажів⁷ у замках</i>	і	<i>монастирським вихованням,</i>
<i>правилами хорошого тону</i>	і	<i>дисципліною мислення,</i>
<i>органами чуття</i>	й	<i>органом мислення,</i>
<i>кров'ю</i>	й	<i>духом.</i>

У жінки більше космічного і глибше розвинений інстинкт, вона швидше звикає до форм нового оточення. Жінка з «низів» за кілька років досить впевнено себе почуває у вищому товаристві, але й так само швидко вона може повернутись у найнижчі верстви. Чоловік пристосовується важче, тому що в ньому більше неспання. Пролетар ніколи остаточно не стане аристократом, а аристократ пролетарем. Лише їхні сини зможуть набути такту нових обставин.

Тому в будь-якій високій культурі, з одного боку, є *селянство*, яке представляє расу, тобто певною мірою природу, і, з іншого боку, більш штучне й мінливе суспільство, яке перебуває «у формі», тобто група класів і станів. Проте саме історія цих класів і станів і творить *світову історію найвищого татунку*. Лише порівняно з ними селянство перебуває поза історією. Уся велика історія за шість тисячоліть протікала у високих культурах, тоді як носіями творчої потенції там завжди були стани, які постають внаслідок добору. *Культура — це душевність, що знайшла свій вираз у символічних формах*. Ці форми постійно живі й розвиваються, як і форми мистецтва. Вони закладені у найвищих досягненнях окремих індивідів і певних кіл, саме в тому, що тільки що було названо існуванням «у формі», яке і здатне репрезентувати культуру.

Культура — це щось величне й неповторне в органічному світі. Це єдиний пункт, де людина підноситься над силами природи і сама стає творцем. Доти, доки вона належить расі, вона є витвором природи і *піддається* добору ззовні. Лише досягнувши стану, вона сама здійснює власний відбір, як селекціонер, який залишає добрі зерна і бракує нездалих тварин. Саме це і є культурою у найвищому й дійсному сенсі цього слова. Культура і стан (або клас) — взаємопов'язані поняття. Вони виникають і зникають разом. Так виникає людська культура як вираз існування, яке підносить само себе до великої форми.

Через цю причину кожній культурі властиве сильне почуття належності до неї чи чужорідності. Античне поняття «варвара», арабське — «невірного», індійське — «шудри» первісно

⁷ Паж (з італ. *paggio*) — у Середньовіччі в Західній Європі юнак дворянського походження, який при дворі короля або великого феодала готувався до лицарського звання.

не виражають ні ненависті, ні презирства, а лише констатують відмінність у *такті існування*, що встановлює нездоланну межу через усі життєві вияви. Сприйняття і усвідомлення цього факту спотворюється поняттям «четвертої касті», котрої, на думку О. Шпенглера, насправді ніколи не існувало⁸. Книга законів Ману зі своїми настановами поведінки стосовно шудрів народилась значно пізніше вже у «фелахському» суспільстві Індії і проповідувала зверхній брахманський ідеал. У будь-якому разі йдеться про *незначну частину* населення, яка не дуже важлива для внутрішнього життя культури та її символіки. Це ті люди, яких називають *outcast* (вигнанець). Наприклад, готичне поняття *corpus christianum* говорить про те, що юдейський *consensus* до нього не належить. У середині арабської культури іновірців тільки терпіли й зневажали. В античності ізгоями були не тільки варвари, але й раби, і, насамперед — залишки стародавнього місцевого населення, як ілоти у Спарті, а також злидні (у Гомера — стан!), римські пролетарі, ковалі, співаки, «професійні» безробітні, яких у масовому порядку в ранньоготичну епоху плодило церковне милосердя і добротинство благочестивих мирян. Отже, «каста» — слово, яке не стільки вживають, скільки ним зловживають, як це вже помітно в Геродота.

Стан і каста відрізняються одне від одного так само, як рання культура і пізня цивілізація. Великі стани цілком відмінні і від професійних груп. Саме вони (стани) є *символами плоті й крові*, буття яких, за своїм образом, поведінкою й способом мислення завжди має символічне значення. Селянство ж всередині будь-якої культури — це лише елемент природи і її безособовий вираз, тоді як знать і духівництво, навпаки є продуктом добору, тобто результатом найвищої муштри й освіти, відтак вони є виразом *цілковито особистісної культури* і завжди з погордою й зневажкою дивляться не тільки на варварів і «шудрів» (тих, кого відкинуло суспільство), але і на всіх решту, хто до їхнього стану не належить:

	<i>дворянство</i>	і	<i>«народ»,</i>
	<i>духівництво</i>	і	<i>профани;</i>
у рамках живої культури	<i>стан</i>	і	<i>раса</i>
протистоять одне одному, як	<i>особове</i>	і	<i>безособове,</i>
а в епоху цивілізації це вже —	<i>каста</i>	і	<i>натовп,</i>
а за радянських часів —	<i>номенклатура</i>	і	<i>маса,</i>
проте у всі часи і у всіх народів вони протистоять одне одному, як	<i>формлене</i>	і	<i>позбавлене форм.</i>

Якщо в епоху Каролінгів домінував ще примітивний поділ населення, що ґрунтувався на візуальних фактах життя:

⁸ Див.: Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. — Мн.: ООО «Попурри», 1999. — С. 431.

	<i>слуга,</i>	<i>вільний</i>	<i>і</i>	<i>шляхетний;</i>
то	ранньоготичний поділ на —			
	<i>селян (кріпаків),</i>	<i>попів</i>	<i>і</i>	<i>лицарів,</i>
або ж	<i>«плуг»,</i>	<i>«ризу»</i>	<i>і</i>	<i>«меч» —</i>

був вже характерною ознакою станів високої культури. Причому «риза» і «меч» як дійсні стани завжди протистояли «плугові», як усій решті, як позастановій масі, як фактові життя, що не має глибокого значення. Між ними прірва непорозуміння. У селах зароджується ненависть, а із замків йде зневага й презирство. Це провалля створене не багатством, не владою і не професією, воно ніяк логічно не обґрунтоване і має суто метафізичну природу.

Пізніше, з появою міст, але як наймолодше й найенергійніше явище, дає про себе знати «*третій стан*» — буржуазія. Буржуа також зневажливо дивляться, і на селянство, існування, якого далеке від прогресу та історії, і на первісні стани, «поміщиків і попів», вважаючи їх духовно деградованими й історично неперспективними. Проте для аристократії і духівництва немає різниці між городянином (вільним) і селянином (кріпаком), для них «все це» нестан. Таке становище, характерне для будь-якої культури і те, що «гармонія» та рівновага між

<i>«силою»,</i>	<i>«духом»</i>	<i>і</i>	<i>зрішми»</i>
(аристократією)	(духівництвом)		(буржуа),

буває нетривалою. Ранній час завжди просякнутий імпульсивними селянськими війнами, тоді як обґрунтовані духовністю (ідеологіями) громадянські війни — завжди символізують пізні часи.

Що лежить у підвалинах обох прастанів, тільки одне — *ідея*. Їх життя на противагу селянам і городянам сповнене символічної гідності, воно їм дається не для того, щоб його прожити, а щоб надати йому сенс і значення. Саме у цих станах виражені обидва боки життя, що вільно рухається. Один із них — це існування у чистому вигляді, інший — є цілковито неспання. Будь-яка знать — це живий символ

часу, а духівництво — символізує простір.

<i>Доля</i>	<i>і</i>	<i>свята причиновість,</i>
<i>історія</i>	<i>і</i>	<i>природа,</i>
<i>«коли»</i>	<i>і</i>	<i>«де»,</i>
<i>раса</i>	<i>і</i>	<i>мова,</i>
<i>статеве</i>	<i>й</i>	<i>розумове</i>

життя — усе виявляється тут у загостреному вигляді. Аристократ живе

	<i>у світі фактів,</i>	священик —	<i>у світі істин,</i>
один	<i>знавець,</i>	інший —	<i>дослідник</i>
перший —	<i>діяч,</i>	інший —	<i>мислитель.</i>

Аристократичне світовідчуття характеризується

<i>ритмом,</i>	а духовне протікає	<i>у напруженні.</i>
<i>Аристократи</i>	<i>і</i>	<i>священики</i>

існували завжди, але тільки із зародженням нової культури, і то лише на короткий час, вони набувають повного символічного сенсу й значення. Та легкість, із якою більшовики знищили у Росії поділ на чотири так звані стани петровської доби — дворян, купців, міщан і селян, — доводить, що цей поділ був позбавлений внутрішньої символіки, символіки, якої не здатна здолати жодна сила. Він був лише імітацією та адміністративною практикою і зводився до зовнішніх побутових і майнових відмінностей: «Взят из грази, да посажен у князи. Коли худ князь, так в гразь» — казали новгородці.

Щоб збагнути зародження нової культури, треба відчутти те, що не піддається поясненню.

Космополітичні тенденції завжди є на початку і в кінці будь-якої культури, у першому випадку вони пояснюються тим, що символічна сила станових форм перевершує національні чинники, а в іншому випадку — маса, позбавлена форм, завжди перебуває нижче від них.

За своєю ідеєю обидва стани заперечували один одного, адже споконвічна суперечність

космічного і *мікрокосмічного*

лежить в їх, основі, проте кожне з них може існувати лише через інше.

Держава і *Церква*

ніколи не могли відшукати балансу сил, і суперечності між ними сягнули свого апогею у боротьбі між

імператорською ідеєю і *папством,*

що характерно тільки для людей фаустівської культури.

Власне кажучи, *дійсним станом* є тільки аристократія, як символ крові й раси, тобто потік існування у максимально досконалій і завершеній формі. Аристократія завжди закорінена в ґрунт, отже, репрезентує найвищий ступінь розвитку селянства. Існувала приказка: «Хто вранці оре, ввечері на турнір їде», а також лицарська звичка одружуватись з селянськими доньками, і найголовніше, що

замок на відміну від *собору,*

органічно виріс із селянської хати (садиби), проходячи ступінь селянського помістя.

Знать і селянство цілком рослинні та імпульсивні, вони глибоко вкорінені в землю предків і розмножуються у родовому гнізді за генеалогічним деревом, муштруючи одних і самі, піддаючись муштрі.

На противагу їм духівництво виявляється протистаном у власному сенсі цього слова, станом заперечення, нерасовості, незалежності від ґрунту, вільним і позачасовим, отже, позаісторичним неспанням.

Від кам'яного віку і до кульмінації культури в будь-якому селі, у кожному селянському роді розігрується всесвітня історія у мініатюрі. Замість народів тут діють *сім'ї*, замість країн —

двори, проте підсумкове значення того, за що споконвічно воювали тут і там, одне і теж:

за збереження крові,
за послідовність поколінь,
за космічний першопочаток,
за жінку,
за владу.

У всіх культурах і аристократія, і селянство з'являються у формі родів, і цим словом у всіх мовах означають тільки одне — генерацію, тобто статевий поділ, через який починається і продовжується життя, через який має й здійснюється історія. Оскільки жінка — це і є сама *історія*, то внутрішнє значення (ранг) і селянських, і аристократичних родів визначається тим, скільки раси і скільки долі несуть у собі їхні жінки.

Глибокого сенсу набуває той факт, чим більше расового виразу набуває всесвітня історія, тим більший потік суспільного життя переходить у приватне життя окремих великих родів і узгоджується з ним. Саме на цьому ґрунтується *династичний принцип*, а також поняття ролі особи у світовій історії. Тоді долі цілих держав залежать від особистих доль небагатьох людей. Історія держав у загальних рисах ідентична сімейній політиці Бабіїв і Клавдіїв — у Римі, Габсбургів і Бурбонів — у Західній Європі, Рюриковичів і Романових — у Східній Європі. Криза такої політики набуває форми монархічних шлюбів і боротьби за успадкування тронів.

Усе це заперечує духівництво, відповідно, філософи і науковці, оскільки вони у шпенглерівському розумінні є також різновидами духівництва. Стан чистого *неспанн*я і *вічних істин* повстає проти часу, раси, статі в будь-яких виявах. Чоловік в образі селянина або лицаря завжди повернений лицем до жінки, яка уособлює долю. Чоловік як священник обернений від неї геть. Оскільки знать переводить широкий потік існування у річище потоку малого — власних предків і нащадків, постійно ризикує тим, що суспільне життя розчиниться у приватному, тоді як правдивий священник (філософ⁹), взагалі не визнає ідеї приватного життя, роду і «дому». Для людини раси справжньою й жахливою смертю є лише смерть без нащадка¹⁰ (іслам-

⁹ Переважна більшість великих філософів не знали подружнього життя: це Платон і Кант, Шпенглер і наш Сковорода. А що ми знаємо про приватне життя Сократа? Його передсмертну бесіду з дружиною і дітьми, і все...

¹⁰ Тільки нещадна потреба створити і зберегти нащадків за екстремальних життєвих обставин змусила короля Англії Генріха VIII звинуватити в державній зраді й стратити свою дружину — Анну Болейн, яка спочатку не змогла народити йому спадкоємця (перші пологи — донька, другі — викидень), а потім не дала згоди на розлучення. Із шести його дружин — двох (Катерину Говард і Анну Болейн) король стратив за зраду короні, дві (Катерина Арагонська і Джейн Сеймур) — померли, перша — відразу після розлучення, друга під час пологів, і лише дві (Катерина Парр і Анна Клевська) — пережили його, але жодна з них не дала державі гідного спадкоємця, правда, Джейн Сеймур народила, але син Едуард був смертельно хворий. Кому заповідати Англію? Ось де справжня трагедія для людини раси ...

ські саги, китайський культ предків — найкращий доказ). Той, хто продовжує жити в синах і онуках, не може повністю померти. Проте для дійсного священика чи філософа існує тільки — *media vita in morte sumus*¹¹: духовна спадщина, — і вони не надають значення жінці. Для цього другого стану характерним є безшлюбність, чернече життя, придушення сексуальних бажань аж до самокастрації, зневага до материнства, приниження ролі статевого життя, що інколи виявляється у культових оргіях і освяченій проституції.

Вершиною понятійного приниження подружнього життя — є похабне кантівське визначення шлюбу. За Кантом, «природне статеve життя згідно із законом є шлюб (*matrimonium*), тобто поєднання двох осіб різної статі з метою довічного володіння і використання статевиx властивостей один одного», тоді як «природне використання представником однієї статі статевиx органів іншої — це *насолода*»¹². Пізніше щось подібне повторив і К. Маркс. Якщо йти за цією логікою, тоді весілля — це ніщо інше як «урочисте введення в експлуатацію» геніталій. І перші три роки, мовляв, можна спокійно «кататися» (наче авто з автосалону), це вже потім починаються різні «підтікання», «пробуксовування» і «розбалансування»: майже слюсарне мислення.

Священик у понятійній формі визнає великі миті зачаття й народження, благословляє їх, але не має права самому їх переживати. Вічне не повинно бути дотичним до тимчасового.

Аристократія завжди є *чимось*, а духівництво лише щось *означає*. Замок із його покоями, вежами, стінами і валами говорить про потужно пульсуюче буття, тоді собор зі склепіннями, колонами й хорами — ніщо інше як значення, орнамент. Будь-яке зріле духівництво виробляє свою манеру поведінки і пишну позу, тут кожна риса є орнаментом: вираз обличчя, тембр голосу й спосіб промовляння, одяг і хода. Духівництво не має приватного життя оскільки йому не надається жодного значення. Зріла ж аристократія, навпаки, демонструє досконале й пульсуюче життя. Отже, *аристократ* — це людина як історія, *священик* — людина як природа. Тому історія великого стилю завжди була виразом і наслідком існування аристократичного суспільства, а початкові ступені розвитку культури закономірно вели до народження первісної аристократії.

Монарх сприймається вже як *primus inter pares*¹³. Відтоді доля культури перебуває в руках аристократії. Через кров закладається й закріплюється ритм на майбутнє, який згодом набуває сили традиції. Немає жодного сумніву в тому, що вся історія пізніших епох за її формою, тактом і темпом закладається найпершими поколіннями, причому закладається

¹¹ Лат. вислів: «Посередині життя ми перебуваємо у смерті».

¹² Кант И. Метафизика нравов // Соч.: В 6 т. — М.: Мысль, 1965. — Т. 4. Ч. 2. — С. 192.

¹³ Лат. вислів: «Перший серед рівних».

безпосередньо і стає незворотною. Масштабність її успіхів прямо залежить від сили традиції, закладеної у крові. І скільки б людей із народу (спільноти, позбавленої традиції) не поповнювало б панівної верстви, якщо навіть під кінець, вся панівна верства складається тільки з цих людей, все одно, їх підсвідомо захоплює потужна хвиля традиції, яка за своєю природою — ніщо інше, як ритм давноминулих поколінь, який формує їх духовне й практичне єство, керує їх методами.

Коли ж суспільство досягає ступеня цивілізації, тобто повертається до природи, аристократія відмирає не як стан, що мало б не надто велике значення, а як жива традиція і доленосний ритм замінюється каузальним розумом. Аристократія перетворюється лише на предикат.

Цивілізаційна історія у цьому випадку стає поверховою й позбавленою форм у рамках космічного, залежною від випадкових рішень осіб, без внутрішньої надійності, без спрямованості і без сенсу існування. Із настанням цезаризму історія знову повертається до позаісторичного стану, до примітивних ритмів найдавніших часів, до нескінченної і позбавленої сенсу боротьби лише за матеріальну владу.

З цього випливає, що справжня історія — це не «історія культури» в антиполітичному сенсі, як це стверджують філософи й доктринери будь-якої ранньочивілізаційної доби. О. Шпенглер геніально зауважив і вловив цю тенденцію. Наприклад, в українській історіографії чітко представлені дві концепції: з одного боку, народницька (культурна) концепція М. Грушевського і державницька (елітарна) В. Липинського — з іншого. *Історія, у нашому розумінні, — це завжди*

*історія раси,
історія війн,
дипломатична історія,
доля потоків існування в образі чоловіка й жінки,
доля роду,
народу,
стану,
держави,*

які то захищаючись, то нападаючи, прагнуть до перемоги у хвилеподібному ритмі великих фактів. Тому *політика в найвищому сенсі цього слова — це життя, а життя — це політика*. Будь-яка людина, бажає вона того чи ні, бере участь у цій боротьбі як суб'єкт або ж як об'єкт: третього тут не дано.

Царство духа — не від світу цього, проте воно передбачає наявність його, так само ж як передумовою неспання завжди є існування. Царство духа можливе тільки у вигляді постійного заперечення дійсності, яка все-таки існує. Раса може обходитись і без мови, проте мовлення завжди є виявом раси, як і все, що відбувається в історії духу. Тільки перевага крові над від-

чуттями й розумінням доводить, що така історія взагалі існує.

Усі релігії

усі види мистецтва,

усі філософські течії і наукові школи

як дієве неспання, з усіма їх напрямками розвитку, зі всією символікою, зі всіма пристрастями є виразом крові, яка протікає через ці форми протягом усіх цих поколінь. Герой може навіть не підозрювати про існування іншого (духовного) світу, проте святий завжди мусить шляхом найсуворішого аскетизму придушувати в собі будь-які порухи життя, щоб залишитись на одинці з духом.

Герой *зневажає смерть*, і тому він *творить історію*, а святий *зневажає життя*, і тому він *уникає історії*.

Аристократичний рід — це не просто сума титулів, привілеїв і церемоній, а внутрішнє достоїнство, важко завоювати і важко утримати його, проте за нього не шкода віддати життя, тобто все те, чого неможливо навчитися або придбати, наприклад, честь і гідність, їх можна тільки *мати*. Стародавній рід — це не просто ряд предків (адже кожен має своїх предків, а «Y»-хромосома переходить від батька до сина в незмінному вигляді), а такий ряд поколінь, що тривалий час *утримувався на вершині історії* і не тільки випробовував на собі впливи долі, але й сам був долею. Антична аристократія починається від Троянської війни, а не з мікенського періоду, західноєвропейська — з епохи готики, а не з франків чи готів, англійська — з норманів, а не із саксонів. Тільки від цього моменту починається історія, і символічного значення набувають вже не знать і герої, а перші аристократи. Через них оформлюється *космічний такт* — усе те, що характеризує

спрямованість,

час,

ритм,

долю й

прагнення —

від цокоту копит загнуданих рисаків і мирного поступу натхненної армії, — до безмовного взаєморозуміння закоханих, до такту шляхетного товариства, що тільки підвладний одному лише почуттю. Все, що ми називаємо у зрілі часи дипломатичним і суспільним тактом, сюди також належить — геній стратега й хватка підприємця, безпомилковий погляд колекціонера антикваріату, і тонке чуття знавця людей, взагалі, все, що збуджує в інших безсилу заздрість — називаємо космічним тактом¹⁴.

Аристократ *живе* у світі як історії і поглиблює її зміст, змінюючи її (історії) образ. Священика (філософа, науковця)

¹⁴ Див.: Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. — Мн.: ООО «Попурри», 1999. — С. 443.

оточує світ як природа, осмислюючи його, він поглиблює лише картину світу. І те, і те трансформується у велику традицію, проте перше є результатом *виховання або муштри*, друге — *навчання або освіти*. Завжди так було: батьки — виховують, школа — навчає, а не навпаки. У цьому полягає фундаментальна відмінність двох станів, внаслідок чого лише один із них є *дійсним* станом, а інший лише видає себе за стан. Добір, виховання й муштра закладені у крові й передаються від батька до сина. Для освіти потрібна обдарованість, потужне духівництво як громада неспаня — це завжди зібрання поодиноких талантів, які заперечують час та історію.

Кровна рідня і *духовна близькість* — треба провідчувати всю різницю між цими словами. Через обітницю не брати шлюбу, спадкове духівництво — уже суперечність у своїй суті. «Священик у людині», його сила має каузальну природу. Священик — це посередник у позачасовому просторі, що проліг між неспанням мирян і фінальною тасмницею, і цим визначається його значення у всіх культурах.

Душа античної людини заперечувала простір і не потребувала посередника, тому стан античних жерців був приречений на зникнення ще біля джерел цієї культури. Фаустівська людина, навпаки, протистоїть нескінченності, і не маючи жодного захисту від гнітючої потуги цього видовища, змушена була розвинути готичне духівництво аж до ідеї папства.

Два погляди на світ, два образи того, як кров пульсує у венах, і як мислення переплетено з повсякденним буттям і діями, призводить до того, що в будь-якій культурі врешті решт постає дві моралі, кожна з яких згори дивиться на іншу.

Аристократичні звичаї вважають *духовний аскетизм* рабством¹⁵, а той називає їх низькими і світськими. Одна мораль йде

від замків, а інша — *від монастирів і соборів,*
тобто одна народжується з цілісного існування всередині потоку історії, а інша — зовні від нього, із чистого неспаня всередині створеної Богом природи. Отже, становий моральний ідеал формує, з одного боку,

ватагу героїв, а з іншого — *спільноту святих.*

Великою заслугою Ніцше назавжди залишиться те, що він першим зрозумів подвійну сутність будь-якої моралі, але неправильно визначив її як мораль панів і рабів і надто однозначно поставив «християнство» на один бік, проте, у його роздумах чітко простежується інше:

аристократія розрізняє поняття — «*чесний*» і «*підлий*»,
духівництво — «*добрий*» і «*злий*».

¹⁵ Давно відомо, що той, хто невільний, той не може брати участі в лицарському турнірі.

«Чесний» і «підлий» — це *тотемні поняття*, вони визначають не мораль людини, а її ество, людину як сукупність життєвих виявів. «Хороша» — це сильна, хоробра, багата й щаслива людина, тобто належить до шляхетної раси. «Погані» — це продажні, ниці, підлі люди, які не мають ні влади, ні майна, ні щастя, боягузи без роду й племені, усі вони не здатні на вчинок.

«Добрий» і «злий» — це *поняття табу*, вони оцінюють людину з погляду її відчуття й розуміння, тобто несплячого способу мислення і свідомих дій. Порушення любовних звичаїв у расовому розумінні — це підлість, а порушення церковних заповітів любові — зло.

Шляхетні звичаї — результат постійного добору і муштри. Їх засвоєння відбувається через спілкування з людьми певного кола, а не під час читання «хороших» книг. Це такт, який відчувається, а не поняття, яке усвідомлюється. Друга ж мораль — це статут, де чітко виділені причини й наслідки, виражені як переконання. Її можна і навчитися.

Одна мораль історична, вона визнає як реальність відмінності у статусі й привілеях. Честь — це завжди станова честь. Не існує у світі честі відразу всього людства, адже честь — питання крові, а не розсудку. Норми поведінки, звичаї — це не істини, а реальність, вони існують як звичаєвість. Мораль же, навпаки, ніколи не буває реальністю, інакше весь світ став би святим раз і назавжди. Це споконвічна вимога, яка тяжіє над свідомістю людей, відповідно до певної ідеї¹⁶. Тому будь-яка мораль заперечує, а звичаї стверджують. В одному випадку найнижча оцінка —

«безчесний», а в іншому найвища — *«безгрішний»*.
Фундаментальне поняття будь-якої живої норми поведінки — честь. Усе решта — вірність, покірність, хоробрість, лицарство, володіння собою, рішучість — зібрано в ній. Честь — ознака крові, а не розуму. Тут ніколи думати. Втратити честь — означає бути знищеним для життя, часу й історії. Честь стану, сім'ї, чоловіка і жінки, народу і вітчизни, честь селянина, воїна навіть бандита означає, що це життя чогось варте, вона має історичний ранг, виокремленість, знатність.

Честь — це категорія векторного часу,

гріх — позачасового простору.

Будь-яка *знать* — завжди живий символ часу,

духівництво — символ простору,

тому будь-який учинок, продиктований мораллю, за своєю найглибшою суттю є аскетизмом і запереченням існування. Саме тому мораль перебуває поза життям та історичним світом.

¹⁶ Комуністична мораль цілком відповідає ідеї комунізму як «політичному учению о равенстве состояний, общности владений, и о правах каждого на чужое имущество». (Див.: *Даль В.* Толковый словарь живаго великорускаго языка. Томъ второй. И-О. — Изданіе книгопродавца-типографа М. О. Вольфа. — СПб; Москва, 1881. — С. 149).

Духівництво мікрокосмічне і тваринне (*fauna*), аристократія космічна й рослинна (*flora*) — звідси її глибинний зв'язок із землею. Вона сама є рослина, яка сильно закорінена в землю, прив'язана до ґрунту, і тому репрезентує селянство найвищого ступеня розвитку. З цих космічних взаємозв'язків народжується ідея власності, яка цілковито чужа мікрокосмосові як такому, що вільно рухається у просторі. Власність — це правідчуття, а не поняття, і воно належить часові, історії і долі, а не просторові і каузальності. Її існування неможливо обґрунтувати, проте вона є¹⁷.

Почуття власності зароджуються уже в рослини і продовжуються у людській історії лише доти, поки вона зберігає рослинні, расові риси. Рослина завжди володіє ґрунтом, у який вона закорінена. Ґрунт — це її власність¹⁸, вона відчайдушно охороняє свою власність від чужих паростків, від сусідніх рослин, які перевершують її силу, це боротьба проти всієї природи за ґрунт і місце під сонцем. Тому власність у її первісному і споконвічному значенні цього слова — це *власність на землю* або *земельна власність*, і прагнення перетворити усе нажите і придбане у володіння землею (буквально — вкласти в ґрунт), завжди є свідченням людини доброї породи¹⁹. Найжорстокіші битви за власність розгорталися не в пізні часи високих культур і не між багатими і бідними — за рухоме майно (кінь, кожух, зброя, коштовності тощо), а там, ще на початку рослинного царства. Справжня трагедія настає тоді, коли селянський рід зганяють зі свого гнізда або, аристократична сім'я через гроші в буквальному сенсі цього слова позбавляється свого коріння²⁰.

Уся подальша боротьба в пізніх містах, як і в будь-якому різновиді комунізму, має інший сенс, тут йдеться не про переживання, а про поняття власності як суто матеріальний засіб. Тому заперечення власності ніколи не йде від раси, а, навпаки, є доктринальним протестом святих, філософів та ідеалістів, протестом духовним, міським, безґрунтовним, тобто таким, що

¹⁷ Навпаки, власність можна спростувати, чому немало було прикладів в історії античної, індійської і європейської філософії, але скасувати її неможливо. К. Маркс, наприклад, вважав, щоб спростувати ідею приватної власності достатньо буде ідеї комунізму, але, щоб скасувати приватну власність як таку — потрібний справді комуністичний рух. Сумний досвід комуністичних революцій свідчить, що вони лише міняли форму власності, не торкаючись її суті.

¹⁸ Володіння рухомими речами, наприклад, їжею, знаряддями праці, зброєю, відомі і тваринному царству, з'явилися вони значно пізніше і мають обмежену символічну силу. Проте, гніздо птаха — це рослинна власність.

¹⁹ Наприклад, слово «маєток» починається від рослини яка «має» свій ґрунт і продовжується в історії вищої людини, яка в особі чоловіка — має свою дружину, жінка — має свого чоловіка, родина ж — має свою землю і своє «гніздо», тобто все те, що охоплює поняття маєток.

²⁰ Власність у цьому випадку менше стосується окремої особи, а більше стосується уже цілих поколінь, що нею володіють. Володіння здійснюється від імені не тільки безпосереднього власника, а й усього роду. Звідси страх перед смертю, коли немає спадкоємця. Власність — це теж символ часу, адже вона так сильно пов'язана з поняттям шлюбу, як репрезентантом рослинного зрощення буття. Люди які прожили довге життя разом, стають дуже подібними одне на одного.

заперечує рослинний первень життя. Чернець-пустельник, філософ, науковий соціаліст (Мо-цзи, Зенон, Маркс), заперечують власність на тій же підставі, на якій люди раси її захищають і стверджують. Тут факти та істини протистоять одне одному. «Власність — це крадіж»²¹: тут у найбільш матеріалістичній формі висловлена стародавня думка — «яка ж користь людині, що здобуде увесь світ, але душу свою занапастить?» Священик, заперечуючи власність, відкидає щось небезпечно й чуже, аристократ же — губить себе сам. Від цього моменту розвивається подвійне почуття власності:

власність як влада і власність як здобич.

Історія — це історія війн, а будь-які війни ведуться за володіння землею і лише наприкінці феодальної епохи війни стають великими і мають за мету володіти землею, і людьми²². Це формує високу аристократичну культуру вимуштруваності, і це заперечують священики й філософи. Із розвитком цих тенденцій боротьба між ними тільки загострюється. Історія цієї боротьби — це і є світова історія.

Жадоба влади породжує завоювання, політику і право, жадоба здобичі — торгівлю, економіку й гроші.

Право — це власність, наділена владою. Право власності — це право для всіх. Гроші — найсильніша зброя завойовника. З їх допомогою він підкорює світ. Для економіки потрібна слабка держава, яка служить їй, політика, навпаки, вимагає включення економічного життя у сферу влади держави. Тут закладена відмінність між

*Адамом Смітом і Карлом Марксом,
капіталізмом і соціалізмом.*

На початку всіх культур постає військова і купецька знать, згодом — земельна й грошова, і як результат — військове та економічне ведення війн і безперервна боротьба

грошей і права.

А по інший бік відбувається вже поглиблене розмежування

духівництва й науки.

Обидві вони спрямовані не на факти, а на істини. Страх смерті — джерело не тільки усіх релігій, а й будь-якої філософії та природознавства. Священній каузальності протистоїть профанна каузальність. До останньої належить вся критика з її духом, методами й цілями. Ученість у всіх культурах існує у формах старого духівництва, що їй передувало, а сама наука постала з духу суперечності й протесту проти духівництва, зберігаючи залежність від його першообразу:

Тео ⇒ теогонія ⇒ теологія ⇒ теодіцея ⇒ теорема ⇒ теорія тощо.

²¹ П. Ж. Прудон у праці «Що таке власність?» (1840) покликався на Д. Дідро.

²² Війни ж XX ст. мають тотальний характер — як і раніше вони ведуться за землю (за життєвий простір, за енергоносії) — тільки вже шляхом повного знищення або переселення решти підкореного народу в інші місця.

Антична наука гніздиться в культових общинах орфічного стилю (мілетська школа, піфагорійський союз, лікарські школи в Кратоні, афінські школи-академії, перепатетиків і Стої). В арабському світі священною книгою, священним канонам, наприклад, стали природознавчі праці Птолемея «Альмагест». Коментар як форма подальшого розвитку думки, вищі монастирські школи (медресе) і об'єднання у братства — усе свідчить, що вони «вишивали» по давно відомій канві. Учений світ Заходу, особливо у протестантських областях, улаштований повністю за образом і подобою католицької церкви. Тут існує розвинута ієрархія, школи зі своїми «папами», ранги, ступені й сан доктора, консиліуми й таїнство посвяти (докторський ступінь, як посвята святенника).

Мовою науки спочатку була латинь, тепер же кожна наука має свою специфічну мову — мову фізики, або мову права. У середовищі науки утворюються свої секти — «молодогегельянці» або «неокантіанці», тут існують свої еретики — Шопенгауер і Ніцше, і своє відлучення від науки через «Індекс заборонених книжок»²³, і своє долучення до науки через «індекс цитувань» та опрацювання міжнародними наукометричними базами даних. У науці існують свої «вічні» істини, як наприклад, поділ об'єктів права на осіб і речі, догмати щодо енергії й маси, є також ритуал цитування правдивих писань (класиків марксизму-ленінізму) і своєрідне наукове причислення до ліку блажених (академік), свої неусвідомлені обітничі: бідність, цнотливість, аж до академічного целібату, взірцем і вершиною якого є Кант; послушність, аж до віддання себе в жертву поглядам школи; сюди треба додати відчуженість від світу, що веде до зневаги всього суспільного життя і всіх форм світськості: всюди відчувається

брак муштри і надлишок освіченості.

У ХІХ ст. тип священика занепадає, натомість тип західноєвропейського ученого сягає своєї вершини, чернеча келія перетворюється на кабінет ученого. Якщо джерелом природної радості аристократа завжди були: честь, володіння маєтком і продовження роду, то для ученого найважливішим є: чиста совість ученого, досконале володіння методом і продовження його школи.

Сьогодні ж, в епоху цивілізації, наука стає на шлях служіння техніці (як колись вона служила теології), і заробляння грошей, а це знак того, що чистий тип ученого занепадає і велика епоха здивувань раціо, живим втіленням якого він був, належить вже минулому.

Природна структура станів складає живий остов будь-якої культури. Вона не створюється жодним рішенням, і жодна по-

²³ Папські індекси заборонених книжок уперше з'явилися 1543 р. за Павла III, а перший офіційний індекс був виданий за Павла IV 1559 р. Публікація індексів заборони скасована лише 1848 р.

станова не може її скасувати: революції змінюють її лише в тому випадку, якщо вони є формою розвитку, а не результатом окремої волі. Отже,

знать і *духівництво*
на перших порах проростають на вільній землі у сільській місцевості (міст тоді ще не було) і репрезентують собою чисту символіку

існування й *неспанья,*
часу і *простору.*

Жадоба до *здобичі* та спрага *до роздумів*
формує інші два типи, які вже менше наділені символізмом і з'являються тільки в пізні міські часи у вигляді

бізнесу і *науки,*
як протистояння ідей *долі* й *каузальності.*

Саме тут, у сферах бізнесу і науки, постають сили, які відокремлює від станових ідеалів *геройства* і *святості*
смертельна ворожнеча, ім'я їм —

гроші й *дух.*

Обидві ці сили (гроші й дух) мають стосунок до геройства і святості такий самий як *душа села* до *душі міста.*
Відтоді власність називають

багатством, а світогляд — *знанням,*

усе це постає як вияви

позбавленої святості долі та *профанної каузальності.*

Проте існує також суперечність між знаттю й наукою. Знать, аристократія нічого не доводить і не досліджує, вона просто є. Чиста економіка наштовхується на аскетичну мораль, яка відкидає грошовий інтерес і прагнення до наживи, так само як його зневажає дійсна знать, що живе у своїх дворянських «гніздах». Врешті-решт

економіка і *наука*

вороже протистоять одна одній і повторюють боротьбу між

прибутком і *пізнанням,*

торговельною конторою і *кабінетом ученого,*

підприємницьким і *доктринерським*

лібералізмом, все це є ніщо інше, як старожитні великі протиборства

дії і *споглядання,*
замку і *собору*²⁴.

Зовсім збоку від дійсного станового поділу стоять *професійні об'єднання* ремісників, чиновників, художників і робітників. Їх виокремлення ґрунтується на суто технічних навичках, а не на символіці часу і простору, їхні традиції також обмежуються технікою, а не власними звичаями, поведінкою або мораллю.

²⁴ Це найкраща підстава вважав О. Шпенглер для майбутньої порівняльної морфології соціальної сфери. Див.: Шпенглер О. Закат Європи: Очерки морфології мирової історії. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. — Мн.: ООО «Попурри», 1999. — С. 454.

Офіцери й судді, які мають дворянське коріння, це — стан, чиновники — професія, так само і вчені, які походять від духівництва, належить до стану, художники це — професія. Честь і совість завжди пов'язані зі станом, в іншому випадку — із досягнутим результатом, тобто добре або погано виконаною роботою. У перших є щось символічне, хоч і слабо виражено, в останніх — його зовсім нема.

Історія станів є віддзеркаленням метафізичного моменту в найвищих потоках свого існування, потоках, які наділені потужною символікою. Наприклад, у каролінгську епоху і в царській Росії з її «миром»²⁵ були вільні селяни і холопи, які займались землеробством, проте, і в одному, і в іншому випадку не було селянства як стану.

Лише перед лицем символічного «життя» двох інших прастав, селянство само стає станом — годувальним станом у повному сенсі цього слова або кореневою системою великого зростання культури, що глибоко проникає у материнський ландшафт і висмоктує з нього усі соки, спрямовуючи їх «нагору», туди, де на світлі історії підноситься стовбур і верховіття або

аристократія і духівництво.

Селянський стан слугує великому життю і власною кров'ю, яка століттями перетікає із села в міські стани, сприймає їх форми і підтримує їхнє життя.

Аристократія й духівництво даються кожній новій культурі як можливість. Проте форма і сила їхньої самореалізації і долучення в історію залежить від прасимволу, закладеному в основу будь-якої культури. Прасимвол будь-якої культури можна сприймати, але не можна проаналізувати, розклавши його на частини.

Аристократія — натура «рослинна» і бере свій початок від землі як своєї протовласності, із якою вона міцно зрослася. Скрізь вона виступає у формі роду і завдяки своєму прагненню до тривалого існування, тобто голосу крові, стає великим символом часу та історії. Характерно, що найвище чиновництво васальної держави, засноване на особистій довірі та складеній присязі, теж шукає свій зв'язок із землею і врешті-решт стає джерелом аристократичних родів.

Фаустівська воля до нескінченного виявляється у *генеалогічному принципі*, як би це дивно не звучало, він належить тільки цій культурі і всі історичні утворення у ній і передусім сама держава, пронизані та сформовані цим принципом. Історична свідомість, що століттями спонукала вивчати долю своєї крові і *документально* підтверджувати «коли?» і «звідки?», а також ретельно вписувати свій родовід в історичну канву і вимальовувати родові дерева — усе це є виявом волі до спрямованості в часову далечінь.

²⁵ Примітивна сільська община (російською — «мир») виникла після 1600 р. і була скасована 1861 р., потім її відновив Сталін під виглядом колгоспів. Там земля була «общинною власністю» тут «колективною», проте в обох випадках селяни насильно були прикріплені до землі, щоб її обробляти і здавати хліб у «засіки держави».

Аристократія античного стилю, навпаки, повністю зорієнтована на цю хвилину агнатського роду, а ще — на міфічне родове дерево, де відсутнє найменше історичне чуття, а є лише потреба в чудовому фоні для людини, що нині живе «тут» і «тепер». Звідси наївність, що не піддається жодному поясненню, з якою окрема людина безпосередньо за своїм дідом-прадідом бачила Тезея й Геракла. Відомі також факти, коли знатні римські родини видумували своїх пращурів і вписували їхні імена у стародавні консульські списки. При похованні римських аристократів у жалобній процесії несли воскові маски великих предків, проте важливим була лише їхня кількість і наявність гучних імен, хоч вони не мали жодного генеалогічного зв'язку із сучасністю.

Античний культ душі ніколи не сягав далі ніж за минуле трьох найближчих поколінь. Це найбільша відмінність від культу предків у китайців та єгиптян, який за ідеєю ніколи не закінчується і не дозволяє зникнути роду навіть після фізичної смерті його члена. Вдумайтеся, і дотепер у Китаї живуть прямі нащадки Конфуція і Лао-цзи.

Евклідівському характеру античної протяжності, що не потребував ніякого посередника для спілкування з близькими тілесними богами, відповідає таке становище духівництва, за яким воно від початку зводилося до сукупності міських посад.

У будь-якій культурі служителі культу посідали особливе становище:

- 1) в античності — міська посада;
- 2) у Китаї — на місце спадкоємному духівництву приходять професійні класи жерців;
- 3) для світовідчуття індуса, яке губиться у безмежному Всесвіті, духівництво — це друга знать, що перебуває між народом і розмаїттям його богів;
- 4) священик магічного стилю із втратою духівництвом свого символічного значення, щораз більше перетворюються на ченця й пустельника (самітника), що повністю відповідає відчуттю печери;
- 5) фаустівське духівництво, яке близько 900 р. ще не відіграло помітної ролі, дуже швидко набуває значення посередника між усім людством і макрокосмосом. Духівництво, вилучене з історії целібатом, а з часу — *character indelebilis*, набуває свого завершення в ідеї папства — найвищого символу священного динамічного простору. Навіть протестантизм із його ідеєю, що кожний віруючий сам собі священик, не скасовує його, а лише переносить цей символ з однієї особистості на кожного конкретного віруючого.

Суперечність, що існує у будь-якому мікрокосмосі між існуванням і неспанням із внутрішньою потребою зіштовхує інтереси обох станів. *Час воліє підкорити собі простір, а простір — час*. Духовна й світська влади — величини настільки різного гатунку й тенденції, що примирення або хоча б взаєморозуміння між ними видаються чимось немислимим.

У *Китаї*, наприклад, перевага була віддана аристократії заради ідеї Адо;

в *Індії* — духівництву — заради нескінченного простору, що постійно зникає;

магічне світовідчуття — це наочна солідарність правовірних у великому духовному консенсусі, де забезпечується єдність світських і духовних влад у державі;

в *античності* ж, де час був зведений до теперішнього (сучасності), а протяжне — до чуттєвого тіла, стани там не набули особливого значення і не виступали самостійною силою щодо міст-держав, як головних символів античності;

у *Єгипті*, де історія людства потужно проникає у просторову і часову далечінь, боротьба обох станів і їхньої символіки простежується аж до утворення «фелакського» (цивілізаційного) суспільства.

І тільки у *фаустівській культурі* ця боротьба набуває всевітньо-історичного розмаху. Проте в цій боротьбі виявляється залежність неспання від існування. Розум без крові не обійдеться, а кров без розуму — цілком!

Отже, війна належить світові часу та історії, тоді як у духовній сфері можлива лише боротьба аргументів та дискусія. Церква ж, що веде священну війну (войовнича церква) переміщується

з царства істини ⇒ у *царство фактів*,
із царства Ісуса ⇒ у *царство Пілата...*

Згодом якимось непомітно на авансцену історії виходить місто зі своєю душею, відокремленою від душі землі. Спочатку душа міста ставить себе на один рівень із душею землі, потім намагається підкорити її і, нарешті, — знищити її. Як тільки виникає явище міського життя, і в мешканців малих селищ пробуджується спільний дух, який сприймає власне життя як щось відмінне від життя за межами міста, починається *магія особистої свободи*, яка притягує у міста нові й нові потоки існування. Виникає пристрасть до поширення міського способу життя. Саме вона, а не матеріальні стимули, стає причиною лихоманного будівництва античних міст.

Творчий ентузіазм міських жителів зтягує нові покоління в орбіту свого життя, яке вперше в людській історії демонструє *ідею свободи*. Вона має не політичне і, тим паче, не абстрактне походження, а виражає той факт, що всередині міських стін закінчується рослинний зв'язок із землею. Ідея свободи завжди має заперечний характер: вона кладе край, вона звільнює, вона захищає тощо, адже вільним можна бути тільки від чогось.

Місто стає виразником цієї свободи. Міський дух — це розуміння, яке зробилося вільним, а всі пізніші духовні, соціальні та національні рухи, що виборюють свободу, беруть свій початок від цього первісного факту *свободи від землі*. Проте «місто» старше за поняття «буржуа». Спочатку місто притягує до себе професійні групи, які перебувають поза

символічним становим порядком і набувають тут форми цехів і гільдій. Дрібна аристократія переносить у міста свої «замки», а духівництво — свої монастирі, не міняючи, утім, своєї сутності. Нове міське життя дуже поволі торує собі дорогу.

Буржуазія постає лише з принципової суперечки між містом і селом, що змушує «знатні роди і цехи» відчутти власну єдність і перед лицем дворян феодальної держави, а також перед лицем феодальної за своєю суттю церкви. Поняття *третього стану* (*tiers*) визначається тільки цією суперечністю, а не внутрішнім змістом. Цей стан не має власної моралі й символіки, тому що шляхетне міське товариство уподібнюється дворянству, а міські святоші — ранньому духівництву. Уже одна тільки думка про те, що життя повинно слугувати не практичній меті, а передусім — вираженню символіки часу і простору і, отже, набувати найвищого сенсу, сіє сумнів у міських головах.

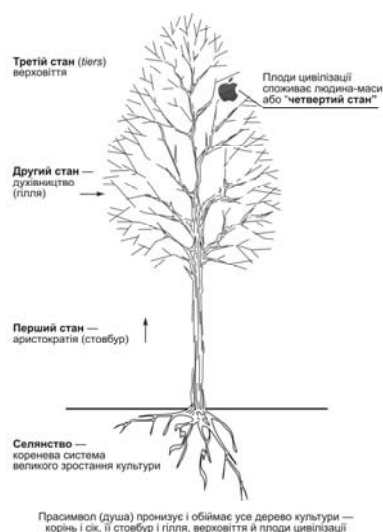
Сфера застосування міського розуму — уся політична література пізнього періоду, де робиться спроба застосувати нову класифікацію міських станів, яка на початку є лише теорією, але завдяки всесиллю раціоналізму врешті оволодіває масами і стає практикою — *кривавою практикою революції*. Дворянство і духівництво наполегливо подані в цій літературі як привілейовані стани, чим лише підкреслено, що їхні права вже давно застаріли і втратили сенс перед лицем вічного права розуму й природи. Економіка й наука як духовні опори підкріплюють третій стан, центром осідку якого тепер стає столиця — найважливіше поняття пізнього часу.

Союз ремісників, чиновників і робітників відчуває себе як партія, усі вони є частинами третього стану. Тут існують і свої суперечності, але вони відступають на задній план, як тільки починається боротьба за *свободу*, тобто за незалежність міста від землі. Відтепер економічна свобода — це свобода заробляти гроші, наука вільна у своїй критиці, тут вирішальне значення мають друковане (преса) і усне слово (демократія), а гроші не упускають можливості отримати з цього добрий зиск (плутократія). Отже, перемогу святкують не ідеї, а капітал. Проте це лише давня суперечність між

фактами та *істинами*
тільки в умовах міського життя. Спадкоємному дворянству місто протиставляє нові поняття:

грошової (бізнесової) і *«духовної еліти»*.

Перша, зазвичай, не галаслива (гроші полюбляють тишу), зате вона є переконливим фактом. Друга ж — це тільки істина і нічого більше. Тоді як аристократизм завжди пов'язаний з расою, традицією, хорошими манерами і природним прагненням мати постійний зв'язок з ґрунтом через придбання землі.

Після пізнього часу в будь-якій культурі добігає до кінця історія соціальних станів. Прагнення до вільного (позбавленого коріння) життя, здобуває перемогу над великими культурними символами, яких міське населення вже не розуміє і не терпить. Людство тепер цілковито потрапляє під владу міста. З грошового обігу зникає поняття *вічних цінностей*, які раніше були пов'язані тільки із землею, а з наукової критики — останні залишки поваги до давніх ідеалів. Перемога над цими символами призводить до часткового звільнення й селянства: зникає кріпацтво, проте селянин потрапляє під владу грошей, які перетворили землю на ходовий товар.

Плебс — це визнана в законодавчому порядку єдність *tiers*, яку тепер репрезентують трибуни, наділені власним імунітетом. Утім плебс як третій стан, як залишок може бути оцінений лише негативно: до нього належали всі, хто не належав до спадкоємної аристократії і не посідав найвищих посад у духовній ієрархії. Картина завжди виходить дуже строкатою, адже лише протест утримує третій стан (*tiers* 1789) разом. Туди входили торговці, ремісники, аптекарі, наймані робітники, писарі тощо. Характерно, що поза політикою, у суспільному плані плебс, на відміну від аристократії й духівництва, взагалі не існує і відразу розпадається на професійні групи зі своїми специфічними інтересами. Плебс — це *партія*, яка виборює свободу в міському розумінні. Подібно до того, як плебс полісів²⁶ перетворився на «римський народ» — *Populus Romanus*, та *tiers* 1789 р. у Франції проголосив себе нацією.

²⁶ Усередині міст-держав (полісів) плебс можна уявити як сукупність селян і городян у формі протестного електорату.

Отже, аристократія була станом у повному значенні цього слова, тобто репрезентантом історії й расою найвищого гатунку. На противагу їй існувало духівництво, яке символізувало інший бік життя, і постійно говорило «ні» там, де аристократія казала «так».

«Третій стан» не мав внутрішньої єдності й не був у повному значенні станом. Його об'єднував лише протест проти первісних станів і символічних форм життя взагалі. І все ж таки він має власне значення, протиставляючи

міське життя *сільському,*

само виступає станом у вигляді

свободи на противагу *залежності.*

«Третій стан» завжди має свої межі й належить ще до культури, об'єднуючи усіх людей під іменем

народ,
populus,
detos,

куди як елементи входили

аристократи і *священники,*

гроші й *дух,*

самостійні ремісники і *наймані робітники.*

З поняття «третього стану» виткана вся цивілізація, що згодом знищить його, замінюючи поняттям «четвертого стану» — маси, яка принципово відкидає культуру з її органічними формами. Це щось таке, що абсолютно позбавлене форми, маса з великою ненавистю переслідує будь-яку форму, усі рангові відмінності, будь-яку власність і упорядковане знання. Маса — це нові кочівники світових столиць, у їхніх очах людина є чимось аморфним, абсолютно відірваним від своїх джерел. Маса не визнає свого минулого і не володіє майбутнім.

Отже, четвертий стан є виразом історії, яка сама вже переходить у позаісторичне існування. Маса, позбавлена форм, — це кінець, радикальне ніщо.